

“Verboden te waateren”

EMPÊCHE-PIPI’S IN HET STRAATBEELD VAN GERAARDSBERGEN

Jacques DE RO

Terwijl *Manneken-Pis* ongehinderd en in volle glorie tegen de trappen van het stadhuis zijn plasje mag doen, heeft men elders op verdoken plaatsen in de stad er alles aan gedaan om het urineren te verhinderen. Het gaat dan vooral om verloren hoekjes langs de straatkant. De oplossing is dan het aanbrengen van een *empêche-pipi*.

“Verboden te waateren”

Wildplassen is van alle tijden... Vandaag wordt dit opgelost door een GAS-boete, voor Gent betekent dit voor de ‘overtreder’ een fiks bedrag van zestig euro. In meer recente periodes, nadat het anal-fabetisme zo goed als uitgeroeid is, vinden we op de muur van bijvoorbeeld steegjes als het Boerenhol een bord waarop “verboden te waateren” staat. Natuurlijk kan de wildplasser gewoon het verbod negeren en gemakshalve toch zijn behoefte doen.

“Empêche-pipi”

Toch heeft men al veel vroeger – uit welke periode is niet bekend – een middel gevonden om het urineren op openbare plaatsen te bemoeilijken of zelfs te verhinderen. De wildplasser heeft het vooral gemunt op inspringende hoeken in de rijbebouwing. Hier kan hij, met een zekere discretie en niet zelden beschut door de duisternis, zijn plasje doen. De omwonenden krijgen meteen te maken met visuele vervuiling en geurhinder, zeker tijdens de warme zomerdagen. Om dit te verhinderen zijn op deze plaatsen door huiseigenaars of in opdracht

Bij de overwelling van het Duivenstraatje. (augustus 2013) (Foto J. De Ro)

van het stadsbestuur vaak *empêche-pipi*'s aangebracht. Het gaat om kleine constructies met een kegelvormige of afgeronde vorm die aanleunen tegen de muren die het gegeerde plashoekje vormen. Meestal bestaan ze uit allerlei materialen: bak- en blokstenen, puin, tegels, kasseien of zelfs natuursteen. Uitzonderlijk is het een metalen constructie boven een laag steenslag of een halfboogvormig

gietijzeren traliewerk. Waagt de plasser het toch nog, dan mag hij rekenen op bespatte schoenen en dito onderkant van zijn broek... Dergelijke vorm van openbare ont-rading wordt vandaag niet meer toegepast en verdwijnt - zeker door ingrijpende nieuwbouw in de oude stadskern - geleidelijk uit het straatbeeld. Tot voor kort is aan deze zogenaamde “*oblis architecturés*” totaal geen aandacht besteed en groeit bij sommigen de noodzaak om de *empêche-pipi*'s op te nemen in de lijst van het beschermd bouwkundig erfgoed. Architecten als Henri Beyaert (1823-1894) beseffen de doeltreffendheid van deze constructies en nemen ze op in hun grote bouwwerken zoals het station van Doornik in 1874-1879.

Neologisme

Opmerkelijk is dat in hoofdzaak alleen onze zuiderburen aandacht hebben voor deze constructie met elk een eigen benaming: *pissepala* voor kunsthistoricus Serge Le Bailly de Tillegem; *bonne sanitaire* voor Henri Vernes, auteur van de avonturenreeks *Bob Morane*; *casse-pipi* voor journaliste Myriam Mariaulle; *éclabousseur de chaussettes*¹ voor architect Eric Marchal en

1. Vrij vertaald uit het Frans: “kousbespatter”.

tenslotte *casse-brayette*² voor Christian Bausiers.³ De meest gangbare benaming is echter *empêche-pipi*. Het is in feite een neologisme⁴, uitgevonden door Jacky Legge (° 1957), conservator van het *Patrimoine architectural des cimetières de Tournai et de la Morgue* en auteur van diverse werken over het funerair erfgoed van Doornik. In zijn rijk geïllustreerd boek *Les empêche-pipi à Bruxelles, Mons, Paris, Tournai et ailleurs* uit 2003 behandelt hij dit onderwerp uitvoerig. En hij moet vaststellen dat deze architecturale bijzonderheid niet alleen in Belgische steden te vinden is, het is een Europees fenomeen met zelfs toepassingen in de voormalige kolonies.

Bij de toegang tot café 'Boerenhol' en de Dierkost. (augustus 2013) (Foto J. De Ro)

Bij de Dierkost langs de Vesten. (augustus 2013) (Foto J. De Ro)

De pishoeken van Arthur Broekaert

"(...) Geen vleeschelijke, ach wat ten donder, geen onstoffelijke liefde die het halen kan bij hun zucht naar handhaving van de meest onschuldige losbandigheid. Geen teugel voor den dranklust der liefhebbers van helles en anderen godendrank. Geen pinnekensdraad of politie aan de pishoeken. Wel echter een handvol chloor of zwavel voor de honden. Hier en daar zorgt een viezerik voor de verbodsbepaling: "niet wateren", en is niet eens slim genoeg om er een artikel van het wetboek van strafrecht bij te vermelden. Er zijn anders pishoeken te over. Geen bouwverordening vermag het den domper te zetten over de zeer gevarieerde bouwlusten. Het gaat hier van: Elck wat wils. Of is het geen beminnelijk zicht, waar de huizen elkaar zooveel mogelijk 'n stuk van hun achterste toedraaien, zoodat er 'n zigzaglijn ontstaat, waarlangs de onvolprezen bierhelden hun zegezeker schommelgang kunnen richten? (...)"

Uit: Brief van Arthur Broekaert aan zijn broer Frans, in *Toerisme, Halfmaandelijksch orgaan van den Vlaamschen Toeristenbond*, 1 juni 1937, nr. 11, p. 480.

Aan de Markt

Het is opmerkelijk dat voor *empêche-pipi* geen Nederlandse benaming bestaat⁵. Letterlijk vertaald kan men spreken van *plasverhinderaar*. *Plasbelemmer* kan ook, maar zowel taalkundige A. Schreiver als P. Haegeman opteren meer voor het beter klinkende woord *plasbeletter* en ze hebben opgemerkt dat er ook in Geraardsbergen nog te vinden zijn. We hebben er inderdaad tijdens onze wandeling in augustus 2013 tenminste op vijf locaties gevonden. De meeste zijn te situeren in de bovenstad rond de Markt en dat is niet verwonderlijk. Vooreerst zijn er de smalle steegjes (Brand-, Duiven- en Visserstraatje, Boerenhol), die, eenmaal de duis-

2. Een Picardische benaming, vrij vertaald door "gulpbreker".

3. In het Verenigd Koninkrijk spreekt men van 'urine deflectors'.

4. Een *neologisme* is in deze context een nieuwgevormd woord.

5. En toch: ook de gemeente Apeldoorn (Nederland) kampt in 2005 met wildplassers in de binnenstad. Het stadsbestuur vindt de oplossing door het aanbrengen in de plashoeken van zogenaamde 'spetterplaten', roestvrije stalen platen. (<http://www.destentor.nl/regio/apeldoorn/spetterplaat-moet-wildplassen-gaan-stoppen-1.2504797> (02/2014)). Naar het voorbeeld van Bristol (Groot-Brittannië) en Gent zouden in 2009 in Schaarbeek eveneens 'spetterplaten' zijn geplaatst op favoriete plasplekjes. (<http://www.schaerbeek.be/nl/news/veen-urinoir> (02/2014)).

Op de zijgevel van de Sint-Bartholomeuskerk voor de Sint-Joriskapel zijn twee urinoirs aangebracht. (Detail van een postkaart van de fotografen 'Frères Cock', 1900) (Verz. Ph. Haegeman)

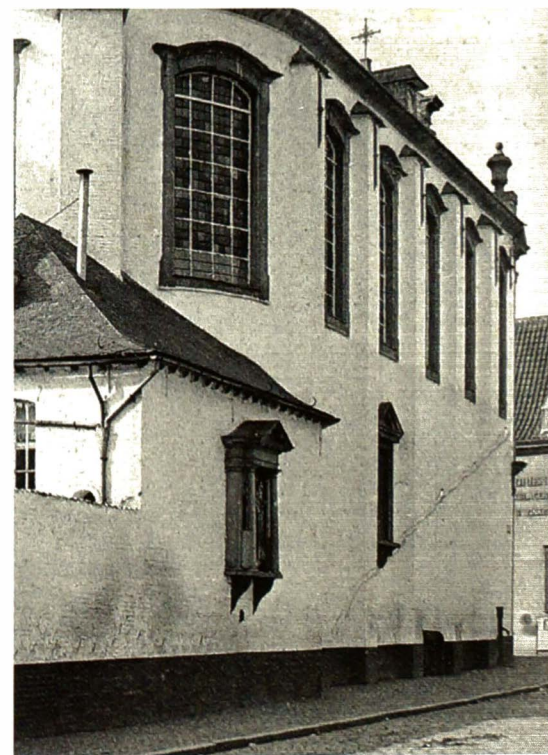
Langs het hoekhuis aan de Vredestraat kant Denderstraat. (augustus 2013) (Foto). De Ro)

ternis is ingetreden, voor een goed verborgen plaats zorgen om rustig zijn plasje te doen. En dat is haast niet te voorkomen wanneer er veel gedronken wordt en er geen openbare sanitair voorzien is. In 1789 telt Geraardsbergen binnen haar muren ten minste 51 herbergen. Op de Markt wordt de bezoeker in 1912 vergast met niet minder dan 18 drankhuizen. Het caféleven tiert in die tijd welig. Het is de tijd dat de werklieden, na het innen van hun wekelijks salaris in de kroeg, enkele cafés later stomdronken naar huis strompelen en wellicht bevangen door de koude buitentemperatuur, plots de behoefte hebben om te plassen...⁶ Geen wonder dat omwonenden last krijgen van plassende dronkenlappen, die de omgeving van het plein in urinedampen hullen. Zelfs nog tijdens het interbellum zijn volgens A. Broeckaert de vele "pishoeken" in de stad een ware plaag. Achter de overwelfde ingang van het Duivenstraatje is in de hoek een afgeplatte *empêche-pipi* in baksteen gemetseld en later met cement afgewerkt. Zo ook een kegelvormige uit baksteen in het Boerenhol, in de schaduw van de Dierkost. Amper enkele huisjes hogerop richting Vesten vinden we nog een kegelvormige *empêche-pipi*, opnieuw uit baksteen en nog gedeeltelijk met cement bekleed. Blijkbaar zijn ze onvoldoende voor de wildplassers en moet het stadsbestuur ingrijpen. Tijdens de jaren 1890 ondergaan zowel het stadhuis als de Sint-Bartholomeuskerk een grondige restauratie en wellicht dateren uit die tijd de twee urinoirs, die aangebracht zijn langs de zijgevel voor de Sint-Joriskapel. We vinden ze nog afgebeeld op een postkaart uit 1900 van de fotografen *Frères Cock*; een onbepaalde tijd later zijn ze om onbekende redenen verwijderd.⁷

Tenslotte treffen we in de bovenstad nog een exemplaar aan bij het leegstaande hoekhuis aan de Vredestraat, kant Denderstraat. Net als de gevel van de woning, is deze bakstenen *empêche-pipi* voorzien van een cementen beschermingslaag met schijnvoegen.

Langs de hospitaalkerk

Opmerkelijk voor de benedenstad is het volledig ontbreken van deze constructies bij particuliere woningen. Maar er zijn dan weer niet minder dan negen kleine *empêche-pipi* 's op rij te zien in de Grotestraat. Deze kegelvormige constructies, bestaande uit arduin, zijn langs weerszijden ingewerkt in de vier rechthoekige steunberen van de Onze-Lieve-Vrouwhospitaalkerk, die is opgericht tijdens het prioraat van Isabella Catharina de

Tussen de middelste steunberen van de zijgevel van de witgekalkte hospitaalkerk in de Grotestraat zijn twee urinoirs aangebracht. (postkaart, 1906) (Verz. Ph. Haegeman)

6. J. DE RO, *De dorst van Geraard. De dranknijverheid in Geraardsbergen en deelgemeenten in historisch perspectief*, Geraardsbergen, 2005, p. 43-44.

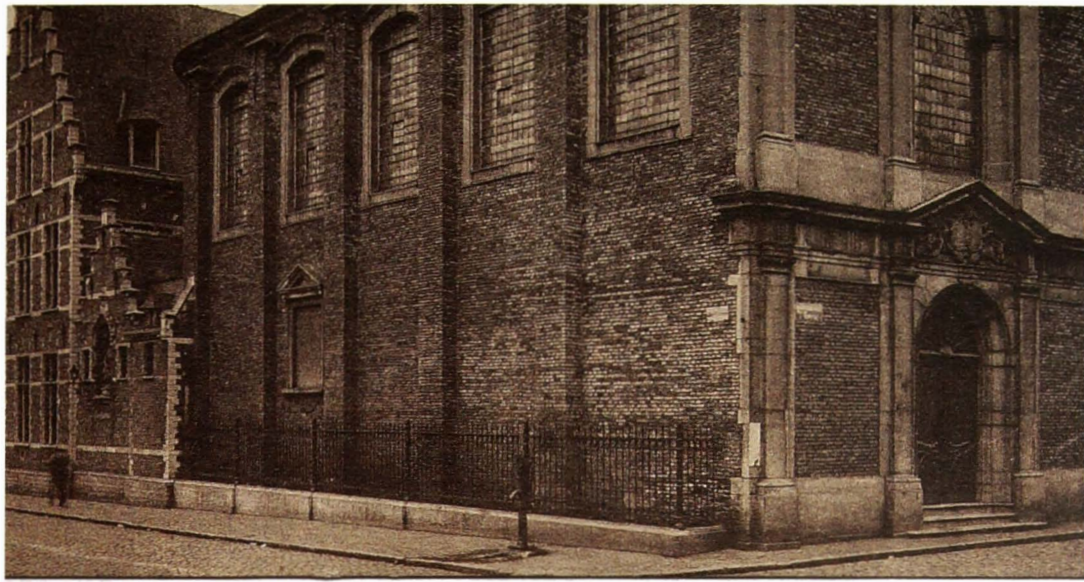
7. Ze hebben geen afsluitscherm, zodat marktbezoekers mannen hun plasje zien doen.

Colins in 1761-1763)⁸. Deze *empêche-pipi* 's dateren vermoedelijk uit de tijd dat dit klassicerend gebouw is opgetrokken. Maar ook hier zijn - misschien tegelijk met deze op de Markt? - langs de witgekalkte zijgevel, tussen twee steunberen in, twee urinoirs aangebracht. Ook zij zijn later verwijderd. Op een oude zichtkaart met postdatum 1930 zijn de urinoirs intussen verdwenen, de hospitaalkerk is ontdaan van de kalkverf en voor de zijgevel met steunberen is een gietijzeren hekwerk geplaatst. Op een latere postkaart uit 1940 is het hekwerk verwijderd en zien we de situatie zoals die vandaag nog bestaat. Voor de *empêche-pipi* bij de vijfde en laatste steunbeer, waartegen de neogotische hospitaalvleugel uit het begin van de vorige eeuw gebouwd is, is een laag gietijzeren hekje aangebracht.

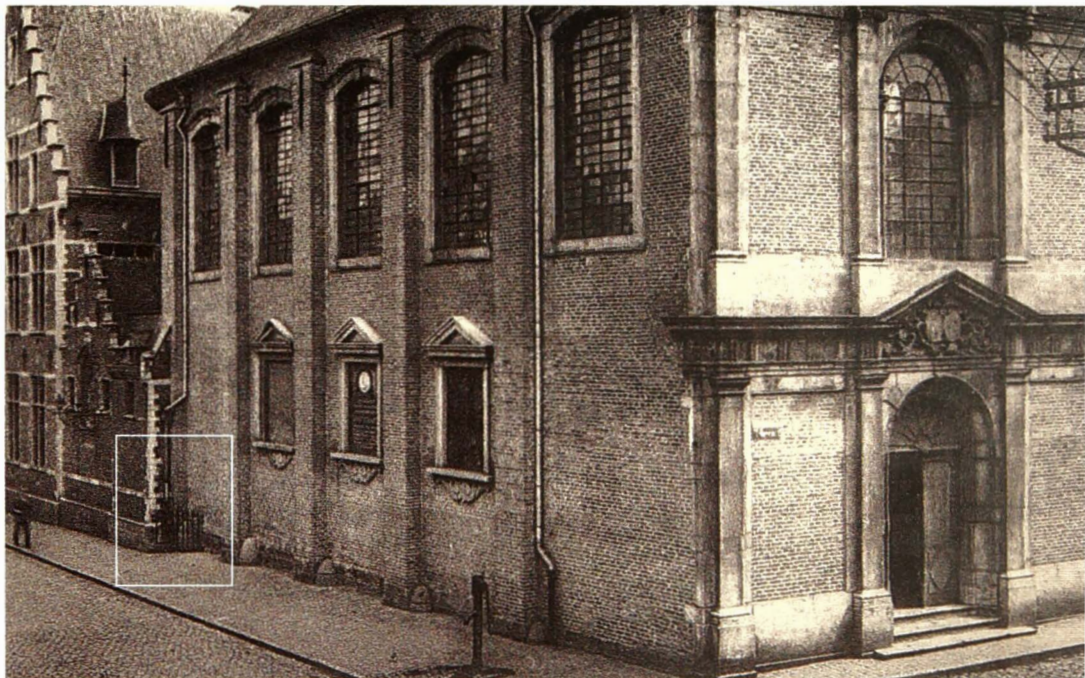
Slotbeschouwing

De aanwezigheid van *empêche-pipi*'s, hoe weinig er ook zijn overgebleven, zegt ons veel over de manke sanitaire voorzieningen en het gebrek aan hygiëne waarmee vele Geraardsbergenaars zeker tot het begin van de 20ste eeuw te kampen krijgen. Hoewel weinig spectaculair qua uitzicht, maken zij zeker deel uit van het historisch bouwkundig patrimonium van Geraardsbergen en dienen dan ook behouden te worden. Zowel in het Duivenstraatje als in de Den-derstraat dreigen ze in de nabije toekomst door (ver)nieuwbouw te verdwijnen. In de bovenstad verkeren ze allen in slechte staat en zijn dringend aan restauratie toe. Ze worden door de meeste stadsbewoners niet eens opgemerkt, laat staan dat ze er de functie van kennen. Het ware dus interessant ze aan te wijzen tijdens toeristische stadswandelingen.

JACQUES DE RO
jacques.de.ro@telenet.be

De zijgevel van de hospitaalkerk in de Grotestraat is voorzien van een gietijzeren hekwerk. (postkaart, 1930) (Verz. Ph. Haegeman)

De zijgevel van de hospitaalkerk. Voor de 'empêche-pipi', die aansluit met de neogotische hospitaalvleugel is een hekwerk geplaatst. (postkaart, 1940) (Verz. Ph. Haegeman)

Twee van de negen 'empêche-pipi's' langs beide zijden van een steunbeer van de hospitaalkerk kant Grotestraat. (mei 2014) (Foto J. De Ro)

8. A. DE PORTEMONT, *Recherches historiques sur la ville de Grammont, en Flandre*, Geraardsbergen, 1870, T. II, p. 279.